

21/2013

Pieni matkakertomus Afrikasta

Outi Fingerroos

Haaveilin koululaisena, että teen uskomattomia seikkailuja kaukasiin maailmankolkkiin. Uudemman kerran olin lähdössä päätä pahkaa maailmalle, kun aloitin uskontotieteen opinnot Turun yliopistossa 1990-luvun alussa. Muistan, kuinka silloista professoria huvitti, kun uusien opiskelijoiden esittelytilaisuudessa kerroin haluavani Markku Lehmuskallion jalanjäljille dokumentaristiksi Siperiaan. Maailma oli minulle silloin niin avoin, että en ymmärtänyt, että laadukkaassa dokumenttielokuvassa kuvataan muutakin kuin puhuvia päitä ja eksoottisia rituaaleja. En tiennyt, että alaa opiskellaan usein muualla kuin tiedeyliopistossa.

Loppujen lopuksi minusta tuli ihan hyvä etnologi: olen kuluneiden 20 vuoden aikana tutkinut kulttuuria sen eri muodoissa, erityisesti siirtokarjalaisuutta, kuolemaa, sota-aikaa ja muistitietoa. Kesti viisitoista vuotta, että lähdin kenttätöihin Karjalaa kauemmas. Yhtä kauan aikaa vei, että ymmärsin rajani: minusta ei ole dokumentaristiksi. En näe maailmaa kuvan, äänen ja värien muodostamana mosaiikkina, joka kaiken lisäksi liikkuu.

Miksi Afrikka

Minulta pyydettiin *J@rgoniaan* pientä matkakertomusta kenttätömatkasta, jonka tein Etiopiaan marraskuussa 2012. Matka suuntautui Addis Abebaan, Axumiin ja Bahir Dariin, osan ajasta mukana oli myös avopuolisoni, joka kulkee projekteissani mahdollisuuksien mukaan ammattitaitoisena dokumentaristina ja valokuvaajana. Pitkillä ja vaativilla kenttätöreissuilla puolison matkakumppanuus on siksikin paikallaan, että tarvitsen aikaa keskusteluille. Muuten kenttätömatkan anti jäisi torsoksi ja hukkuisi omiin kehäpäätelmiini. Tästä syystä oma tieteellinen työnikin on viime vuosina suuntautunut uusille urille: kenttätöihin vieraisiin kulttuureihin, joissa tiede, taide ja dokumentointi kulkevat käsi kädessä. Näistä kokemuksista kirjoitan ohessa muutaman sanan.

Varsinainen syy, miksi alun perin lähdin Afrikkaan, oli kansainvälinen opetusyhteistyö. Vietin joulutammikuun 2010 Etiopiassa Addis Abeban yliopiston kutsumana vierailevana professorina. Opetin folkloristiikan tohtorikoulutusohjelmassa

menetelmiä ja käytin kaiken liikenevän ajan matkustelemiseen ympäri Etiopiaa. Kohtasin puolessatoista kuukaudessa isoja asioita: Näin köyhän maan, joka kuitenkin toimi, oli täynnä yritteliäisyyttä ja kekseliäitä ihmisiä. Tutustuin vanhaortodoksiseen uskontoon, josta olin lukenut vain kuningas Salomonista ja Saban neitsyestä kertovista legendoista. Opetin yliopistossa, joka oli Etiopian viimeisen keisarin Haile Selassien rakennuttama betonikolossi, jossa pääsy saatavilla olevan tiedon äärelle oli erittäin hankalaa. Löysin lisäksi globaalin muuttoliikkeen todellisuuden, kun vierailin Suomen Etiopian suurlähetystössä ja törmäsin portilla somalialaiseen suurperheeseen. Olin kaiken tämän jälkeen kulttuurishokissa, josta toivuin vasta Suomessa. Erehdyin kuitenkin pahasti, kun luulin, että en palaa Etiopiaan koskaan.

Kotiin palattuani minulla oli muistikortilla satoja valokuvia, muutama haastattelu ja muistiinpanoja, jotka vaativat työstämistä. Niistä syntyi kuin varkain kaksi kiinnostavaa tutkimusaihetta: somalien perheenyhdistämisprosessi ja vanhaortodoksisen koptiuskonnon kerronnallisuus ja visuaalisuus. Molempien hankkeiden toteuttaminen mahdollistui, kun sain Suomen Akatemialta lottopotin: viisivuotisen rahoituksen Akatemiaturvatautikijan hankkeelle *Perhe koolle. Tutkimus somalialaisten maahanmuuttajien ja virkamiesten kokemuksista perheenyhdistämisprosessissa* (päättös 258234). Palasin Etiopiaan marraskuussa 2012.

Somalidiaspora

Somalia on Afrikan sarvessa sijaitseva tasavalta, joka ajautui sisäiseen konfliktiin ja sisällissotaan sen jälkeen, kun diktaattori Mohamed Siad Barre syrjäytettiin vuonna 1991. Sota muuttui nopeasti hallituksen ja islamistien väliseksi konfliktiksi, joka on 20 vuoden aikana romahduttanut maan infrastruktuurin täysin. Nälkään, tauteihin ja väkivaltaan arvellaan kuolleen jopa miljoona ihmistä, mikä on kymmenesosa maan väestöstä. Somalian humanitaarista kriisiä on kuvattu maailman pahimmaksi, mikä on johtanut siihen, että moni somalialainen on lähtenyt diasporaan. (Global.finland, Sisällissodan runtelema Somalia pyrkii eroon väkivallan kierteestä, 2013.)

Tällä hetkellä ulkomailla arvellaan elävän jopa 1,5 miljoonaa somalialaista, joista Suomi on ottanut vastaan alle 15 000 henkilöä. Globaali diaspora on myös selitys sille, että Somaliaan jääneet ihmiset ylipäättään ovat selvinneet sisällissodasta, sillä Somaliaan kulkeutuu diasporassa elävien maanmiesten ansaitsemaa pääomaa. Rahalähetysten arvioidaan olevan miljardeja dollareita vuodessa, ja joitain somalialaisia on myös palannut kotimaahansa rakentamaan valtiota. (Ibid.)

Suomeen somalialaisia turvapaikanhakijoita on saapunut 2010-luvulla useita satoja vuodessa. Vuonna 2010 hakijoita oli 356 henkilöä ja vuonna 2011 yhteensä 571 henkilöä. Vuoden 2012 tilastotietoja ei ole vielä saatavilla. (Ks. Maahanmuuttovirasto, tilastot.) On yleistä, että somalialaisia perheenjäseniä, joista monet ovat alaikäisiä poikia ja tyttöjä, lähetetään maksettujen salakuljettajien mukana maailmalle. Huoltajien motiivi lähettää alaikäinen lapsi matkaan on yksinkertainen: halu etsiä perheelle ja lapsille parempi elämä paikasta, jossa ei käydä sotaa ja on ilmainen koulutus. Suomeen on 1990-luvun alusta alkaen saapunut paljon juuri alaikäisiä somalilapsia, jotka ilmoittautuvat poliisille turvapaikanhakijana; osa heistä saa oleskeluluvan, jonka jälkeen perheenyhdistäminen pannaan vireille lähes

poikkeuksetta. Mielikuva siitä, että Suomeen tulevat somalialaiset siis olisivat rutiköyhiä pakolaisleirien asukkaita, jotka ovat sattumalta päätyneet Suomeen, onkin väärä. Perheillä on resursseja käydä läpi monimutkainen ja kallis perheenyhdistämisprosessi, mikä ei poista sitä tosiasiaa, että heillä on pakottava syy muuttaa pois Somaliasta. Rahan he ovat saaneet ulkomailla asuvilta sukulaisilta ja klaaniverkostolta.

Addis Abeba ja Nairobi ovat somalialaisille perheille kauttakulkumaa Afrikasta Eurooppaan. Kymmenhenkinen perhe, johon sattumalta törmäsin Suomen suurlähetystön portilla Addis Abebassa tammikuussa 2010, oli todennäköisimmin menossa lähetystöön perheenyhdistämishaastatteluun. Haastattelussa suomalaiset viranomaiset selvittävät maahan pyrkivien somalialaisten perhesiteet eli sen, ovatko he sukua toisilleen ja ovatko väitetyt perhesiteet todellisia. Epäselvissä tapauksissa biologinen sukulaisuus todetaan DNA-testein. Päätöksen perheen yhdistymisestä tekee Suomessa Maahanmuuttovirasto (Migri) lähetystöissä tehtyjen perhesidehaastattelujen pohjalta. Valtaosa päätöksistä on kielteisiä. Yleisin syy kielteiselle päätökselle on perhesiteen epäselvyys: perheenyhdistäjän ja somalialaisen perheen välinen sidos ja Somaliassa vietetty yhteinen perhe-elämä on jäänyt haastatteluissa todentamatta.

Perhesidehaastattelut Addis Abebassa

Marraskuussa 2012 osallistuin Suomen Etiopian suurlähetystön somalihaastatteluihin kenttätöitä tekevänä etnologina. Haastattelin lähetystössä työskentelevät maahanmuuttoasiantuntijat, konsulit, perhesidehaastattelijat ja osan tulkeista. Osallistuin pitkiin perhesidehaastatteluihin myös havainnoijana. Tämän lisäksi avopuolisoni kuvasi lähetystössä haastattelutilanteita ja niitä olosuhteita, joissa haastattelijat ja haasteltavat perheet kohtaavat. Lisäksi kävimme kameroinemme Addis Abegan Mogadishuksi kutsutussa kaupunginosassa, joissa osa perheenyhdistämispäätöksiä odottavista perheistä elää. Tutkimuksessani haluan antaa kasvot suomalaisille maahanmuuttoviranomaisille ja äänen somalialaisille perheille. Syy tutkimusasetelmalle on selkeä: Suomessa polarisoituneet kannanotot maahanmuutosta kohdistuvat lähes aina viranomaisten toimintaan ja somaleihin ihmisiin. Perheenyhdistäminen on somalien maahanmuuton ytimessä, mutta tietoutta itse ilmiöstä ei ole.

Kenttätö Addis Abebassa on ollut erittäin vaativaa, ja kaikki mielikuvani eksoottisesta vieraiden kulttuurien tutkimisesta ovat karisseet sitä myötä. Käytännössä olen haastatellut valtion virkamiehiä työstä, jota he tekevät kansainvälisen muuttoliikkeen ytimessä, vieläpä tilanteessa, jossa poliittinen keskustelu maahanmuutosta velloo koko Euroopassa ja myös Suomeen on tullut maahanmuuttokriittistä ajattelua, johon valitettavasti liittyy myös rasismi. Itse ilmiöön, globaaliin muuttoliikkeeseen, kytkeytyy myös kansainvälinen rikollisuus, minkä tutkijana saatoin huomata konkreettisesti, kun lähetystössä vierailut Suojelupoliisin edustaja osallistui yhteisiin kahvipöytäkeskusteluihin. Olenkin tarvinnut tutkimuksen tekemiseen Suomen Ulkoministeriön luvan. Kaikki haastattelut on sovittu kirjallisesti, ja jokainen haastattelunauha on sellainen, että se ei voi

vahingossakaan päätyä vieraisiin käsiin. Siitä tulisi minulle juridisia seurauksia, tietenkin.

Kun haastattelin lähetystön työntekijöitä, olin kiinnostunut kahdesta asiasta: heidän tekemästään työstä ja siitä, millaisina vieras kieli ja kulttuuri näyttäytyvät lähetystön tontilla. Haastattelijat tekevät työtään ehdottoman vaitiolovelvollisuuden alaisuudessa, mikä koskee luonnollisesti myös minua. Perhesidehaastattelut, joita olen havainnoinut, ovat olleet arkoja ja tutkijana olen liikkunut jopa eettisyyden rajoilla osallistuessani niihin. Toisaalta, jos en olisi nähnyt yhtään perhesidehaastattelua, en ymmärtäisi viranomaistyön vaikeutta, tulkkien roolia kielen ja kulttuurin kääntäjänä enkä sitä, miten eri-ikäiset somalialaiset reagoivat suomalaisten viranomaisten esittämiin kysymyksiin. Kuvaajan mukanaolo tässä kaikessa on vaatinut erityistoimenpiteitä, jotta kaikkien osapuolten anonymiteetti voidaan turvata ja lähetystöalueen diplomaattinen koskemattomuus säilyy.

Nuorena untuvikkona en olisi voinut tehdä tällaista tutkimusta, sillä joudun koko ajan olemaan sen äärellä valppaana ja hermostuneena. En päästäisi yhtäkään opiskelijaani tekemään opinnäytettään näin vaikeasta aiheesta. Vei tasan kaksi vuotta, että onnistuin vakuuttamaan Suomen Akatemian asiantuntijat, että olen riittävän pätevä selvittääkseni. Kirjoitusvaiheessa tiedän, millaisia tutkimustuloksia voin ylipäättään julkaista, sillä minun tulee suojella tutkittavieni koskemattomuutta ja omaa turvallisuuttani. Tutkimukseni ei tule parantamaan maailmaa, eikä sellaisella asenteella kannata tehdä maahanmuuttotutkimusta. Ei nimittäin ole paljoakaan aikaa, kun *Yle uutiset* raportoi, miten Itä-Suomen yliopiston ammattijärjestöt ovat huolissaan ulkopuolisten tahojen yrityksistä rajoittaa opettajien ja tutkijoiden vapautta käsitellä rasismia ja monikulttuurisuutta. Joensuulaiset tutkijat ovat saavat nimettömiä uhkailukirjeitä ja saaneet kokea, miltä tuntuu, kun kansalaisaktivismi kukoistaa *Facebookissa* (Väinämö 2013 / *Yle uutiset*. Kotimaa, 13.2.2013; Sivukari 2013 / *Yle uutiset*. Kotimaa, 13.2.2013.) Maahanmuuttoviraston työntekijät ovat vanhastaan saaneet tappouhkauksia – kuten kollegani, jonka saamasta hankerahasta paikallisradio tiedotti iloisesti uutisissa. Tämäkin tutkimus kohdistui somaleihin.

Kaikesta huolimatta olen innoissani: maahanmuutosta kirjoittaminen on tärkeää. Koen ensimmäisen kerran tekeväni tutkimusta, jonka yhteiskunnallinen merkittävyys ei ole sanahelinää. Toivon samalla, ettei kukaan kohdistaa vihapuhetta minuun tai sotke kotioveani haisevilla viesteillä.

Haaveissa toinenkin kirja

Etiopiassa olen tehnyt myös mukavia asioita, eikä tutkimukseni kopti-uskonnosta ole ollenkaan niin vakava asia kuin tämä ensin mainittu. Koptilaisuus on kristinuskon varhainen haara, joka on olennainen osa Etiopiaa. Uskonto on ainutlaatuinen yhdistelmä vanhaa mytologiaa ja vuosisataista traditiota. Etenkin pohjoisen Etiopian kaupungeissa koptilaisuus on säilynyt kulttuuriperintönä, joka vaikutti minuun jo ensimmäisellä Etiopian matkallani. Kuvasin kaikkea näkemääni hullun lailla.

Lähdin koptien vuosisataisen kulttuuriperinnön perään Aksumiin ja Bahir Dariin uudelleen marraskuussa 2012. Mukana oli myös avopuolisoni. Tavoitteenamme oli kuvata ja haastatella koptilaisia sattumanvaraisella otteella – ja ainoastaan, jos kenttätyö ottaa sujuakseen. Lukeneisuutemme koptilaisuudesta oli vielä vähäistä emmekä olleet etukäteen valmistautuneet kulttuuriisiin kohtaamisiin muutoin kuin sopimalla, että kenttätyötä tehdään vain, kun se on miellyttävää. Tavoitteemme oli hyvin ”kaukoröyhkämäinen”: yritimme välttää mollivoittoisuutta, juosta vaikeuksien edellä ja tehdä suomenkielistä etnografiaa duurissa. (Ks. Kauko Röyhkän haastattelu: Muilu 2011.) Tämäntyyppinen taiteellis-tutkimuksellinen etnografinen vapaus tuntui mahtavalta. Se oli myös tarpeellista vaihtelua vakavahenkiselle somali-hankkeelleni, jossa joudun koko ajan sparraamaan itseäni yhä parempiin suorituksiin. Tutkimuksen tavoitteiden ei tarvitse aina olla akateemisessa mielessä pilvissä, sillä pilviin voi kurkotella muitakin reittejä.

Itse kenttätöistä minulla olisi kerrottavaa paljonkin. Kärsimme esimerkiksi koko matkan ajan erilaisista vaivoista, ja saimme kotiin viemiseksi kirppuja, loisia ja punataudin. Emme kuitenkaan kokeneet uutta kulttuurishokkia, sillä koptiluostareissa saimme mahdollisuuden tehdä etnografiaa duurissa. Löysimme paikanpäältä vaivattomasti tulkkeja, joille maksoimme kohtuullisen palkkion. Vastineeksi saimme pääsyn luostareihin ja mahdollisuuden kuulla pappien, munkkien ja kilvoittelijoiden puheita. Meille kerrottiin spontaanisti uskonnosta, koska emme kiusanneet ihmisiä kauaa.

Loppujen lopuksi en tiedä, mikä erotti työtämme perinteisestä kenttätyöstä. Ehkä se, ettemme lähteneet soitellen sotaan *tutkijoina* vaan pikemminkin uteliaina *kyselijöinä*. En esimerkiksi käyttänyt nauhuria, ja kerroimme kaikille haastateltavillemme tekevämme valokuvakirjaa *heistä*, emme tieteellistä mammuttia *itsellemme*. Ehkä sekin, että maksoimme kaikille ihmisille rahaa siitä, että haastattelimme ja kuvasimme, herätti innostusta. Tämä on maan tapa, johon sain tutustua opettaessani tohtorikoulutettavia Addis Abeban yliopistossa. Kerronta ja valokuvat ovat Etiopiassa kaupan – toisin kuin Suomessa, jossa haastattelut ovat vapaata riistaa ja rahalla maksu harvinaista, jopa tutkimuseettisesti arveluttavaa.

Etiopian kopti-projekti on siitäkkin mukava, että voin sitä tehdessäni toteuttaa lapsuuden unelmaani: seikkailla Afrikassa. Koska avopuolisoni kulkee kentällä mukanani, myös kuvaa tallentuu – aivan kuten tuoreena filosofian ylioppilaana halusin. Kenttätyömatkoilla minä teen haastattelut, maksan viulut ja kannan kuvaajan kameratarvikkeita. Se ei haittaa, sillä etnologina olen päässyt tekemään Etiopiassa sellaista, mistä en hupsuissa unelmissani lopulta ymmärtänyt yhtään mitään. Uskon lopputuloksenkin olevan kunnollinen.

Kopti-projekti myös osoittaa, ettei kenttätyön tarvitse aina olla niin kamalan vakavaa. Tutkijan katse säilyy terävänä, kun sitä välillä kohdentaa uuteen suuntaan, ja tervehdyttävästi myös akateemisen maailman ulkopuolelle. Kopti-projekti on suunnattu täysin muille yleisöille. Tekijöinä haluamme murtaa vieraaseen kulttuuriin liittyvää eksotiikkaa ja jakaa sen, mitä emme omassa arjessamme pääse kokemaan.

Lähteet:

Global.finland, Sisällissodan runtelema Somaliaa pyrkii eroon väkivallan kierteestä.
<http://global.finland.fi/public/default.aspx?contentid=41009>. [Haettu 19.2.2013.]

Maahanmuuttovirasto, tilastot. http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot. [Haettu 18.2.2013.]

Muilu, Mirka. 2011. Hyvä mies. *Utain*, Tampereen yliopiston toimittajakoulutuksen viikkolehti 8/2011: 13. http://issuu.com/utain/docs/utain_8_2011/13 [Haettu 19.2.2013.]

Sivukari, Pekka. 2013. Kokenut rasismitutkija ymmärtää kollegoiden huolen. Yle uutiset. Kotimaa, 13.2.2013, klo 19.50, päivitetty klo 19.55.
http://yle.fi/uutiset/kokenut_rasismitutkija_ymmartaa_kollegoiden_huolen/6493725
[Haettu 18.2.2013.]

Väinämö, Jouki. 2013. Itä-Suomen yliopiston rasismitutkijat joutuneet hyökkäyksen kohteeksi. Yle uutiset. Kotimaa, 13.2.2013, klo 5,46, päivitetty klo 16.46.
http://yle.fi/uutiset/ita-suomen_yliopiston_rasismitutkijat_joutuneet_hyokkayksen_kohteeksi/6492528
[Haettu 18.2.2013.]